

Trivent Libri

© The Authors (2018)

Available online at <http://trivent-publishing.eu/>

Limbaajul și specificitatea comunicării educaționale

Language and the Specificity of Educational Communication

Teodor Pătrăuță

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, Arad
tpatrauta@yahoo.com

Abstract

În sistemul de educație, comunicarea este privită drept circulație a informațiilor în fluxuri continue. Limbaajul și para-limbaajul asociat acestuia, îmbracă forme scrise, rostite, imagistice, gestuale, simbolice, conform cu nevoile de comunicare, pentru a asigura transmisia-recepția mesajelor într-o situație dată. Specialiștii în științele educației au preluat elementele teoriei comunicării adaptându-le fenomenului educațional. Didactica modernă nu impune folosirea metodelor și procedeele drept rețete, ci lasă libertate deplină cadrului didactic, încât asistăm la un proces continuu de diversificare și restructurare a metodelor și procedeele, ceea ce dă o notă dinamică și deschisă actualei metodologii a învățământului.

Keywords: limbaaj; comunicare educațională; educator; educație; învățare.

Limbajul și specificitatea comunicării educaționale

Teodor Pătrăuță

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Noțiunea de comunicare dispune de o largă întrebuințare în diverse domenii ale științei sau ramuri de cercetare. Omul și-a dezvoltat de-a lungul timpului mecanisme intelectuale de comunicare, la început prin semne, apoi prin imagini rupestre și, în sfârșit, prin cuvânt. Comunicarea în domeniul didactic are un caracter interactiv. Pe parcursul activităților educatorul și elevii se află într-o intensă stare de interacțiune furnizându-și unii altora semnale verbale și nonverbale pentru a se întâlni într-un fel sau altul pe traseul instruire-educare și informare-dezvoltare, specific procesului educațional.

Educația înseamnă schimb de mesaje între educatori și educați, în scopul influențării conduitei lor, de-o parte și de alta, actul comunicării presupune un proces mult mai complex decât cel al vorbirii, motiv pentru care educarea capacităților comunicative este distinct de educarea capacităților de vorbire și ulterioară dezvoltării acestora. Altfel spus, capacitățile de comunicare trebuie să facă obiectul expres al preocupărilor educatoarei. În caz contrar, nu se poate spune că nu se comunică, ci doar că acest proces decurge în mod deficitar. Ca modelatori de suflete, trebuie să ne străduim să înțelegem sentimentele copilului și ceea ce vrea să ne spună, iar apoi, repetând ideile exprimate de el, să-i confirmăm faptul că l-am înțeles. Realizarea sarcinilor și a obiectivelor învățământului depinde în mare măsură de calitățile și competențele educatorului.

Prin tot ce întreprinde, prin personalitatea sa, educatorul reprezintă un model pentru copil, un sprijin pentru familie. Copilul trebuie să fie obișnuit sau cel puțin familiarizat cu ceea ce înseamnă școala ca factor de cultură în comunitate

Limba este „fenomenul cel mai demn de a fi gândit și interogată”; „orice fel de gândire și rostire” aici se stabilește și se mișcă. Limba „vorbește”. Or, omul vorbește „în măsura în care corespunde limbii”.

Abia prin dialog limba survine în istorie și devine esențială. Ideea este confirmată de Constantin Noica când consemnează: „Ceea ce se comunică sunt cunoștințe (adică informațiile); pentru înțelesuri e mai mult decât comunicare: comuniune. Limba ta nu e o limbă: e gândire, conștiință, orizont. Cu limba ta *ești*.” Mai bine zis, limba este un mod de a fi.

L. Wittgenstein evidențiază un fapt incontestabil atunci când afirmă: „limitele limbajului meu semnifică limitele propriei mele lumi”. Ceea ce vrea să sublinieze filosoful este faptul că limitele limbajului indică limitele gândirii.

Ceea ce este mai important de făcut, considera J. Bruner, este să-i învățăm pe elevi a scrie și a gândi în limba maternă. Un limbaj clar, elegant și exact este singura modalitate de a comunica cu noi înșine. Implicațiile relației dintre limbaj și gândire, mai exact, dintre limbajul scris și gândire, sunt un mod special de interacțiune între limbaj și intelect. Este mai ușor să adormi în timpul cititului și ascultatului, scrie el, și aproape imposibil în timpul scrisului și vorbitului. Ni se sugerează că asemenea tipuri de activități, care ne mențin „treji”, implică mai multă conștientă: „cel ce vorbește ori scrie depășește limita exprimării sale, nu rămâne în urma ei”. Vorbitorul se mișcă „înainte”, între prezent și viitor; ascultătorul „rămâne în urmă”. Pentru a transforma cititul într-o operație activă, el trebuie scos din pasivitatea ce-l caracterizează, angajând elevii în condiții de dialog. Știm de la Socrate, certifică G. Bruner, cât de profund putem gândi în dialog; tot astfel, alți gânditori au sugerat

că „gândirea este adeseori o versiune interioară a acestei arte a dialogului”.

Propriul Eu și propria identitate sunt exprimate prin limbaj. Expresiile limbii ne oferă acces la identitatea unei individualități, valoarea limbii este aceea de document interior: „Cine vorbește comunică și se comunică” , cum nota Tudor Vianu în *Arta prozatorilor români*. Limbajul este „elementul perfect în care interioritatea este deopotrivă exterioară, după cum exterioritatea este interioară”. M. Foucault susține că prin limbaj omul are acces la trecutul lui, la lucruri, la semeni și pe baza lui el își construiește cunoașterea cu privire la sine însuși.

Comunicarea reprezintă interacțiunea socială prin sistemul de simboluri și mesaje, iar comunicarea educațională care este o interacțiune socială, mijlocește realizarea actului educațional în ansamblul sau, indiferent de conținuturi ,niveluri, forme sau parteneri.

Forma sa cea mai uzitată „comunicarea didactică”este o comunicare instrumentală, direct implicată în susținerea unui proces sistematic de învățare.

Cerința unei comunicări didactice este „respectarea legităților presupuse de un act sistematic de învățare, nerestrângându-se la binomul educator-educabil în care educatorul, ca „resursa caldă”, este doar informator ci formator care stăpânește legitățile implicate în situația de învățare dată. Pe de altă parte se constată apariția și altor „cupluri”în comunicarea didactică precum:educator-educabil,educabil-educator,educabil-educabil,educator-educator,educabil-manual, manual-educabil, educabil-computer, soft educațional-educabil, părinte-copil etc.

Comunicarea educațională respectă o schemă ce include: agenții comunicării, distanța dintre ei, așezarea lor, canalul de transmitere a mesajului, cadrul instituțional în care are loc, tipul de cod (oficial, didactic, colocvial, mass-media etc), situația de comunicare (lecție, interviu, dezbatere, sesiune științifică etc), repertoriile active sau

latente ale emițător-receptorului respectiv receptor-emițătorului, retroacțiunile practicate si „zgomotul” de canal(factorii de bruiaj).

O primă caracteristică a comunicării didactice este dimensiunea sa explicativă deoarece vizează înțelegerea celor transmise. Înțelegerea unui adevăr în general și nu simpla lui enunțare este un element de specificitate al comunicării didactice deoarece ea este construită pe logica pedagogică.

Calea sau procesul este mai importantă decât conținutul, punând educatorul într-o ipostază de operator activ asupra conținuturilor specialității pe care le selecționează, organizează și personalizează urmărind însă programa școlară.

Educatorul adoptă una sau alta dintre dimensiunile comunicării: cea informativă, cea relațională, cea pragmatică etc, personalizând-o și obținând astfel performanțe diferite față de alți educatori, dar în același cadru instituțional, cu același conținut formal și același potențial uman.

În comunicarea didactică, realizată preponderent în clasă, se combină frecvent cele două forme verbale—orală și scrisă—conferindu-i alte caracteristici :de ritm, de formă de conținut.

Combinarea comunicării verticale cu cea orizontală în forme organizate sau spontane, legale sau ilegale.

Comunicarea didactică are un finalism accentuat fiind subordonată permanent obiectivului urmărit. Din necesitatea stringentă de înțelegere corectă a mesajului, comunicarea didactică se prezintă câteodată șters atât calitativ cât și cantitativ și de multe ori o ritualizare.

Procesul de învățământ este astfel organizat încât să asigure dobândirea unei mentalități comunicative de către actorii implicați într-o asemenea relație, el se bazează pe schimbul ,cel mai mult verbal, dintre interlocutori, pe transmiterea, respectiv dobândirea, de informații și formarea de capacități.

Comunicarea didactică este un transfer complex, prin mai multe canale ale informațiilor între două entități (indivizi sau grupuri) ce-și asumă simultan sau succesiv roluri de emițători și receptori,

semnificând conținuturi dezirabile în contextul procesului instructiv-educativ.

În comunicarea educațională, trebuie să se aplice un principiu de specificitate al învățământului, adică al accesibilității, care presupune elaborarea unui repertoriu comun între cadru didactic și elev prin valorificarea resurselor intelectuale și non-intelectuale generale, specifice și individuale, ale colectivului școlar.

Pe lângă comunicarea cu alții există o comunicare cu sine însuși sub forma reflecției personale, capacitate și mod de acțiune mintală, strâns legată de inteligența și puterea de anticipație, de posibilitățile de abstractizare și de creație, de esența umanului. Pedagogul I. Cergit consideră că în condițiile unui învățământ intelectualist, cu programe și manuale supraîncărcate, deși aparent școlarii învață mult mai mult și despre mai multe, ei știu mai puțin, pentru că nu mai au timpul necesar de studiu aprofundat, de gândire independentă.

Activitatea de comunicare interumană, care se învață pe parcursul școlarității, se manifestă sub diferite moduri concrete, în funcție de conținut, intenții și funcții.

Procesul de învățământ își optimizează funcționarea printr-o comunicare reciprocă, între cadru didactic și elevi se schimbă mesaje verbale, inițiativa exprimării opiniilor este încurajată, iar informațiile pendulează între cei care comunică, pe baza principiilor reciprocității, pe rând și oricând emițătorul (cadru didactic) ia locul receptorului (elevului), determinând aceeași poziție privilegiată a partenerilor, a educabilului și a celui ce educă. Tipul de comunicare reciprocă răspunde unui proces de învățământ democratic, modern, în care cadrul didactic nu rămâne un agent de informare, iar elevul un asimilator de informație, fluxul informațional „circulă” de la cadru didactic spre elevi și de la elevi spre cadru didactic, reglând optimizarea comunicării și apropiind interlocutorii.

Actul de comunicare este bilateral, determinând opțiunea că mesajul nu este numai ceea ce se predă, ci și ceea ce se recepționează, astfel se detronează „ierarhiile de roluri”, fiecare învață

de la fiecare .În termeni didactici, mesajul informațional este o competență, din perspectiva educatorului și o performanță din perspectiva educatului, relațiile comunicative ce se pot stabili în mediile didactice sunt: elev-elev, elev-elevi, profesor-elevi, profesor-elev și elev cu sine.

Rezultă, din cele expuse mai sus ca noțiunea de comunicare didactică este legată de teoria informațională, având o anumită specificitate. Conținutul informațional vehiculat în școală este prelucrat din punct de vedere didactic, în așa fel încât să fie accesibil elevilor. Procesarea informațiilor și derivarea lor în cunoștințe aparține procesului de comunicare activă, dinamică.

Informațiile prelucrate didactic se transformă în cunoștințe, capacități, competențe.

Activitatea instructiv-educativă este una dintre cele mai complexe activități, atât pe linia structurii sale interne cât, mai ales, pe linia obiectivului său, formarea personalității umane. În această privință, activitatea instructiv-educativă, devine, așa cum pe bună dreptate este considerată de unii autori, cea mai delicată dintre toate meseriile și artele.

Clasa nu este atât un loc unde, după un ritual academic, se tratează un subiect din programă. Ea este înainte de toate un mediu de comunicare, un mediu în care se produce o acțiune de educare implicând comportamentul global al unor personalități în curs de formare. Poate fi considerată o întâlnire între generații, mediată de trebuințe, de influențe, de socializare, având legi, reguli și dinamică proprii.

A educa un copil înseamnă a-l învăța să construiască o cunoaștere ce nu va aparține exclusiv nici educatorului, nici copilului, ci va fi un produs al competenței de libertate a copilului, *atitudinile și capacitățile spirituale au devenit mai importante decât cantitatea de cunoștințe.*

Se poate deci concluziona că mediul educațional este locul unei „întâlniri umane”, al unei interacțiuni psihosociale prin care personalitățile acționează unele asupra altora și se stimulează

reciproc. O comunicare este autentică dacă fiecare personalitate implicată se angajează în întregime, se manifestă exprimându-și cu sinceritate - pentru că se simte aprobată - emoțiile, ideile, experiențele celorlalți, dorind să coopereze cu celălalt într-o căutare comună. Doar o astfel de angajare totală este capabilă să modifice personalitatea, să realizeze schimbări profunde în gândire și atitudini. Din acest punct de vedere, educația elevilor ar reprezenta un ansamblu complex de intervenții (cognitive sau afective), influențări, prin intermediul cărora s-ar putea produce o modificare în sfera personalității elevului.

Limbajul este principala formă de comunicare umană, dar indivizii pot comunica și altfel decât prin limbaj, adică prin gesturi, mimică, simboluri, reacții ș.a. Toate din lume câte există emit o informație care comunică, putând fi elemente de relaționare. Indivizii care posedă același cod lingvistic, adică cei care știu să vorbească aceeași limbă, mențin relații de comunicare mult mai active decât cu cei care utilizează un altfel de limbaj. Spre a-și exprima funcția de comunicare interactivă limbajul trebuie să fie corect însoțit sub toate dimensiunile și în toate componentele sale.

Abilitate utilă pentru a asigura socializarea și a cultiva relații pozitive și interacțiunile dintre oameni, comunicarea se învață în școală. Școala constituie un mediu excelent pentru deprinderea comunicării, pentru învățarea rolurilor sociale și interacțiunea dintre acestea, întrucât limbajul este principalul mijloc de comunicare, o mare parte din timpul elevilor este alocat pentru învățarea corectă a componentelor acestuia. Încă din ciclul de achiziții fundamentale, elevii își formează capacitățile de comunicare, învățând citirea, scrierea, vorbirea și ascultarea - adică toate elementele ce implică educarea comunicării prin limbaj, în ciclul de dezvoltare, conform Curriculum-ului Național, elevii pot dobândi capacități de interlocutori, care să se bazeze pe elemente de decență, de respect reciproc, de a asculta ceea ce spune emițătorul, de a permite receptorului să devină, la rândul său, emițător, precum și să se comporte verbal în spiritul unei bune relații umane."

Comunicarea pedagogică sau educațională presupune participarea la acțiune a unor grupuri variate de educabili de la nivelul unei clase la microgrupuri sau echipe, de la un singur elev la colectivități mai ample. De aceea, se impune să se realizeze o pregătire a elevilor pentru educarea în spiritul unei comunicări eficiente, care să-i angajeze cu un randament relațional maxim. Este vorba de o *deontologie a comunicării*, de o asumare reciprocă a respectului față de componenții care intră în relaționare comunicativă.

În didactică, „esența proceselor de predare și învățare este comunicativă”, ceea ce presupune un tip special de comunicare bazat pe limbajul oral și scris, însoțit de gesturi și atitudini. Pentru aceasta, elevii au nevoie de capacități de comunicare, în special lingvistică. Capacitățile, care cu timpul devin competențe de comunicare verbale, presupun: formarea și educarea limbajului.

Putem vorbi despre randament al comunicării didactice care nu se reduce la formularea conținuturilor verbale. Dacă prin componența verbală se exprimă un anumit conținut în același timp, prin componența para și nonverbală se exprimă atitudini. Prin orientările lor atitudinale, pozitive, neutre sau negative, educatorul și educabilul potențează sau frânează comunicarea sau anulează efectele conținutului didactic.

Comunicarea para și nonverbală pregătește terenul pentru comunicarea verbală. S-a demonstrat că informațiile recepționate pe un fond afectiv pozitiv sunt mai bine reținute, în timp ce un climat afectiv stresant (frica, neplăcere, efort excesiv) facilitează uitarea. O comunicare complexă (verbală, para-verbală și nonverbală) ușurează îndeplinirea unor sarcini diferite prin realizarea lor concomitentă dar și prin mijloace diferite.

Folosirea mai multor canale în transmiterea și receptarea mesajului facilitează prelucrarea și reținerea unei mari cantități de informații și, în același timp, sporește varietatea și atractivitatea actului de comunicare.

Combinarea variată și convergentă a mesajelor verbale, para-verbale și nonverbale, poate reprezenta un spor de claritate. Comunicarea divergentă poate produce confuzii, nesiguranță și chiar refuzul conținuturilor transmise.

Dezvoltarea limbajului permite educabilului să relateze aspecte ale experiențelor de învățare, să discute soluții și căi de rezolvare cu colegii ,cadrele didactice,părinți.

Pentru perfecționarea comunicării didactice, cadrul didactic trebuie să cunoască și să respecte anumite cerințe:

- încurajarea feedback-ului din partea elevilor (pentru a cunoaște în ce măsură mesajele transmise au fost corect recepționate și înțelese);
- vorbirea corectă, deschisă și directă (care previne sau reduce distorsiunea mesajelor);
- ascultarea atentă, răbdătoare și încurajatoare a mesajelor primite din partea preșcolarilor, concomitent cu efortul de a înțelege exact sensul acestor mesaje;
- folosirea mai multor forme de comunicare didactică pentru același tip de mesaje;
- repetarea mesajelor mai complexe.

Dacă trebuie să le comunice unor elevi decizii, educatorul va avea grijă să facă acest lucru după o pregătire prealabilă a educabililor, cu tactul necesar și, în orice caz, să explice, să argumenteze (să motiveze) decizia, pentru că aceasta (bună sau rea) să aibă și o valoare educativă.

A fi educator înseamnă a avea cunoștințe de specialitate temeinic (premisa necesară dar nu și suficientă), dar și a avea capacitatea de a le „traduce” didactic sau, altfel spus, posibilitatea de a ști „ce”, „cât”, „cum”, „când”, „în ce fel”, „cu ce”, „cui”, oferi.

Pentru contemporaneitate, a fi pedagog înseamnă, înainte de toate, a ști să explici, să etalezi clar în fața elevilor un anumit conținut, să clarifici și să rezolvi metodic sarcini didactice, prin stăpânire a ceea ce Comenius spunea: „arta de a-i învăța pe toți totul”.

Bibliografie

- Bruner, G., *Pentru o teorie a instruirii*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1970.
- Comloșan, Doina, Mirela Borchin. *Dicționar de comunicare (lingvistică și literară)*. Timișoara: Editura Excelsior Art, 2002.
- Coșeriu, Eugen. *Lingvistica integrală*, București: Editura Fundației Culturale Române, 1966.
- Cucoș, C. *Pedagogie – Ediția a III-a*. Ed. Iași: Polirom, 2014
- Eliade M. *Profetism românesc*. București: Editura Roza Vânturilor, 1990.
- Ezechil, Liliana. *Comunicarea educațională în context școlar*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2002.
- Foucault, M. *Cuvintele și literele*. București: Editura Univers, 1996.
- Ionescu, M. *Instrucție și educație*. Arad: Vasile Goldiș University Press, 2005.
- Istrate, E. *Manual de pedagogie*. București: Ed. AII, 2001.
- Jinca, I. *Manual de pedagogie-ediția II*. București: Ed. AII, 2008.
- Kramar, M. „Stilul propriu oglindit în comunicarea pedagogică”. În *Psihologia stilurilor de gândire și acțiune umană*, de Kramar M. Iași: Editura Polirom, 2002.
- Maiorescu, T. *Critice*. Chișinău: Editura Hyperion, 1990.
- Miron, I., I. Radu. *Didactica modernă. Cluj*: Ed. Dacia, 2006.
- Nicula, I. *Tratat de pedagogie școlară*. Timișoara: Ed. Aramis, 2008.
- Noica, C. *Povestiri despre om*, București: Editura Cartea Românească, 1980.
- Shils, Edward. *The calling of education. The Academic Ethic and other Essays on Higher Education*. Chicago: University of Chicago Press, 1997.
- Thom, Françoise. *Limba de lemn*, trad. Mona Antohi. București: Editura Humanitas, 2005.
- Tomșa, G. *Psihopedagogia preșcolară și școlară*. București: Ed. Polirom, 2005.